

Anmeldelser

**Steven L.B. Jensen og
Thomas Ekman Jørgensen:
1968 – og det der fulgte.
Studerenteroprørets forudsætninger
og konsekvenser. København:
Gyldendal. 2008. 306 s. 299 kr.**

*Af Else Hansen, arkivar
og seniorforsker, Rigsarkivet*

I maj 2008 udkom *1968 – og det der fulgte* i 40-året for studenteroprøret. Heri findes en detaljeret og grundig gennemgang af begivenhederne i maj 1968 og de nærmest følgende år på Københavns og Aarhus universiteter. Bogen er en omskrivning og viderebearbejdning af Steven L.B. Jensens og Thomas Ekman Jørgensens afhandling *Studerenteroprøret i Danmark 1968. Forudsætninger og konsekvenser* fra 1999, og med denne udgivelse er den første kildebaserede fremstilling af studenteroprøret blevet tilgængelig for et større publikum. Bogen har to tyngdepunkter: gennemgangen af studenteroprørets begivenheder og perspektivering ind i venstrefløjens historie. Studenteroprøret anskues nemlig som et case-study i venstrefløjens historie, mens vi må undvære en uddannelseshistorisk perspektivering. Forfatterne mener, at studenterbevægelsens udvikling følger samme spor som venstrefløjens generelt, og de peger også på, at ”1968” især tegnes af studenteroprøret, der med en god pressedækning fik betydning og blev inspirationskilde langt uden for

universiteterne. Desuden skulle netop universiteterne blive den vigtigste rekrutteringsbase for venstrefløjens.

Kort fortalt er historien den, at 1968's studenteroprør ses som en fortsættelse af politiske protestbevægelser tidligere i 1960'erne. Begivenhederne i 1968 præsenteres som en vældig succes for oprørerne – professorvældet blev jo væltet, og opbakningen blandt de studerende var overvældende. Udmøntningen af oprøret, Folketingets vedtagelse af styrelsesloven i 1970, blev derimod en skuffelse for studenterne, som ind i 1970'erne vendte kritikken mod fagenes indhold. Under fagkritikkens og senere kapitallogikkens dogmer udviklede der sig imidlertid stive og autoritære former, hvor spontanitet og kreativitet fra 1968 fik stadig vanskeligere vilkår. Mod slutningen af 1970'erne forfaldt studenterbevægelsen – og venstrefløjens – i ”desillusion og modløshed”.

Som optakt til studenteroprøret peger forfatterne på Atomkampagnen og modstanden mod Vietnam-krigen. Kulturradikalismens tid med dens rationelle kritik var ved at være til ende, og i stedet kom det private, kroppen og det ubevidste i fokus. Mens 1960'ernes nye bevægelser skabte nye aktionsformer, var Danske Studerendes Fællesråd stadig en traditionelt arbejdende forening, som bl.a. repræsenterede de studerende i Universitetsadministrationsudvalget, nedsat af undervisnings-

ministeren. I dette udvalgs arbejde finder forfatterne studenteroprørets universitetspolitiske forudsætninger. Udvalget afgav i januar 1968 sin anden betænkning om den administrative organisation af den højere undervisning og forskningen. Denne betænkning havde været under udarbejdelse siden 1964, men selvom et skrabt flertal var nået frem til at anbefale visse ændringer, var den præget af mange mindretalsudtalelser, ikke mindst om professorernes fremtidige rolle på universiteterne. Sammen med repræsentanter for de ikke-professorale lærere og for studenterne opponerede rektor Mogens Fog fra Københavns Universitet mod at fastholde professorernes privilegerede position. Analysen af studenteroprøret ses altså på baggrund af de tidlige 1960'eres politiske bevægelser og den etablerede universitetspolitikens manglende vilje til at forandre universiteterne. Det er rigtigt, at der var en betydelig tøven i politikernes holdning til universiteterne, men der var dog også diskussion om universiteternes forhold, bl.a. i forbindelse med oprettelsen af Odense Universitet og i Planlægningsrådet for de Højere Uddannelser. De kritiske røster i disse diskussioner tillægger forfatterne dog ikke betydning for studenteroprøret og forandringerne på universiteterne.

Bogens centrale del er analysen af studenteroprøret. Det vil sige en analyse af de kritiske studenteres aktioner, argumenter og organisering, hvilket sker på grundlag af kildemateriale fra centrale studenterspolitiske aktørers

privatarkiver, Rigsarkivets samling af materiale fra Studenteroprøret samt arkiverne efter Politisk Revy og Danske Studerendes Fællesråd. Materiale fra studenternes modparter på universiteterne og i Folketinget er derimod ikke inddraget i analysen. Her fortsættes ad den linje, som blev udstukket i indledningen, nemlig den øgede politisering af studenterbevægelsen og dermed en opfattelse af studenterens aktioner, som hvilende på helt nye indsigter i oprør mod åbenlys forstokkelse hos de etablerede magthavere.

Aktionerne ved Københavns Universitet i 1968 beskrives detaljeret med en fin forståelse af studenterens motivation, som dels var at få indført nye styrelsesformer og mere medbestemmelse, dels at fastholde selve aktionerne og engagementet hos de deltagende studenter. Når oprøret brød ud hos de psykologistuderende og de arkitektstuderende, forklares det med, at netop her fandtes de ”trivselsteknikere”, som skulle afbøde de uheldige virkninger af vækst- og forbrugssamfundet. Derimod lægges der ikke vægt på, at der på andre fakulteter adskillige år før 1968 var indført studienævn, som – skønt de formelt kun havde rådgivende status – dog havde sikret dialog mellem studerende og lærere. Mon ikke Mogens Fogs hurtige velvilje over for kravet om oprettelse af studienævn ved psykologi også hang sammen med, at han selv havde været medlem af studienævnet ved det lægevidenskabelige fakultet de sidste 8-10 år, før han blev rektor i 1966?

Analysen viser også, hvordan forløbet ved Aarhus Universitet i en vis grad tog sin egen bane, studenterne var bedre organiserede og mere radikale, mens rektor og professorer valgte en mere konfronterende strategi end deres kolleger i København.

Forfatterne identificerer "1968" med den kritiske og aktionistiske studenterbevægelse gennem venstrefløjs- og bevægelsesperspektivet, som fokuserer på de erklærede motiver og de konkrete organisationsformer, men denne indfaldsvinkel ekskluderer de øvrige aktører, som også fik betydning for begivenhedernes forløb. Her er ikke mindst den borgerlige VKR-regerings motiver for at imødekomme studenternes krav om demokrati på universiteterne interessante. Hvis studenternes krav kun var udtryk for venstreorienterede krav, forekommer det besynderligt, at de opnåede den borgerlige regerings støtte, men som forfatterne forklarer, var kravene også udtryk for en langt bredere bevægelse mod modernisering af universiteterne. De nødvendige forandringer blev godt nok formuleret af studenterne, men der var en almen accept af nødvendigheden af modernisering, som også blev støttet af regeringen. Det er måske forfatternes fokus på studenterbevægelsens udvikling, som får dem til overse, at Folketingets vedtagelse af loven om nye styrelsesforhold på universiteterne var knyttet nært sammen med planer om at oprette et egentligt direktorat for de højere uddannelser i Undervisningsministeriet. Det skete i 1974, og derfra blev de senere årtiers

stadigt strammere statslige styring af universiteterne gennemført.

Styrelsesloven, som blev vedtaget af Folketinget i 1970, blev slet ikke betragtet som en succes af studenteraktivisterne. Lovens krav om, at valg af studenterrepræsentanter til de styrende organer skulle ske som listevalg for at sikre, at forskellige holdninger blandt de studerende kunne blive repræsenteret, blev nemlig betragtet som en underkendelse af studenterrådene, der ikke længere havde mandat til alene at repræsentere de studerende. Studenternes kritik af dette kom til at overskygge det faktum, at professorerne nu ikke længere alene kunne dominere universiteterne og deres faglige udvikling. Denne kritik mødte slet ikke samme forståelse fra omverdenen, som kritikken havde gjort i 1968; tværtimod blev studenterbevægelsen mere isoleret, og dens krav fik ikke længere opbakningen fra rektor og fra mange politikere. Det fik ifølge forfatterne studenterbevægelsen til at vende sig fra de styrende organer og mod undervisningslokalerne, hvor fagkritikken nu blev en meget vigtig del af studenterbevægelsen. Hurtigt kom endnu et opgør i studenterbevægelsen, hvor de praktisk orienterede fagkritikere blev udmanøvreret af de strikse kapitallogikere.

Forfatternes fokus på studenterbevægelsen som en del af venstrefløjen giver mulighed for at komme tæt på sammenhænge mellem motiver, organisation og den modstand, som bevægelsen mødte, både internt og eksternt.

Bogen giver en afbalanceret vurdering af studenterbevægelsen og venstrefløjen i disse år, hvor de var på det højeste. Først var det bevægelserne, som satte ord på de forandringer i samfundet, som var undervejs – og deltagere i bevægelserne, som i deres liv omsatte de nye strømninger til konkrete handlinger, f.eks. gennem livet i kollektiverne og nye studieformer på universiteterne. Senere skulle det vise sig, at bevægelserne ikke formåede at fastholde de åbne og udogmatiske samværs- og beslutningsformer, som stivnede i teoretiseringen og i strukturer, der vanskeliggjorde større forandringer. Det, der begyndte som en løs bevægelse med plads til spontane indfald og forskelligartede aktioner, blev hurtigt en mere formel organisering, selvom det ikke var de klassiske former for foreningsdemokrati, som blev gennemført. Forfatterne forholder sig befriende kritisk til det såkaldte basisdemokrati og dets særlige muligheder for manipulation og dominans. Som et andet eksempel på dette nævner forfatterne Kvindelejren på Femø (også blandt denne anmelders lidenskaber!), hvor den flade struktur gav plads for mindre gruppers dominans uden, at de blev hæmmet af afstemninger og beslutningsprocedurer.

Påvisningen af, hvordan de nye organisations- og mødeformer kunne anvendes til at kontrollere diskussionerne og manipulere konklusionerne, er en af bogens vigtigste pointer. Netop denne stivnen til dogmatisme og selvtilstrækkelighed udgør tyngdepunktet i forfatternes argumentation for, at historien om ”1968” også er en forfaldshistorie: En historie som tager os fra de kreative – og uskyldige? – forårsdage i 1968, hvor tilsyneladende alle krav kunne stilles og blive indfriet, over 1970’ernes indadvendte og forurettede aktioner med stadig mindre tilslutning til den endelig opløsning omkring 1980, hvor det eneste, som var tilbage, var håbet om gennem individuel terapi at opnå et bedre liv for den enkelte. Særligt i afsnittet om 1970’erne bliver det tydeligt, at Thomas Ekman Jørgensen og Steven L.B. Jensen har valgt at analysere studenteroprøret og dets konsekvenser ud fra en venstrefløjs-historisk synsvinkel.

1968 – og det der fulgte giver en detaljeret gennemgang af studenternes motiver og handlinger under studenteroprøret, baseret på kilder fra studenterbevægelsen. Det gør bogen til et særdeles vigtigt værk i dansk uddannelseshistorie, selvom det venstrefløjshistoriske perspektiv skygger for mere uddannelseshistorisk orienterede analyser.

**Berghóra S. Kristjánsdóttir
og Lene Timm:**
**Tvetunget uddannelsespolitik
– dokumentation af etnisk ulighed
i folkeskolen. Frederiksberg:
Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
2007. 287 s. 275 kr.**

*Af Signe Holm-Larsen,
tidligere lærer, fagkonsulent,
skoledirektør og redaktør*

Bogens to forfattere har mangeårig erfaring på området både i kraft af deres arbejde som undervisere og på det organisatoriske plan. Bogen, der vidner om deres klare holdninger til mål og midler på området, har flere formål, idet de ønsker både at synliggøre de danske politiske valg gennem de sidste 10-15 år, at skabe øget opmærksomhed om nationale og internationale rettigheder for minoritets elever og at inspirere til en mere lighedsorienteret skoleudvikling. Bogen, der har forord af Mads Hermansen, sigter angiveligt mod en bred målgruppe bestående af både skolens folk, politikere og embedsmænd.

Bogen er opdelt i tre dele. Den første del med titlen ”Er det typisk dansk at være god?” har til formål at dokumentere, at uddannelsespolitik for tosprogede elever i Danmark i denne periode er gjort til integrationspolitik. Forfatterne underbygger med mange velvalgte eksempler deres tese om, at ulighed er et bevidst politisk valg, i og med at anbefalingerne i en række rapporter siden 1981 ikke er fulgt op.

Anden del, ”Etsprogethed eller tosprogethed?”, har som intention at påvise, at love og bekendtgørelser er diskriminerende over for tosprogede elever, og at embedsmænd fastholder en monosproglig forståelse, også i perioder, hvor der har været politiske vedtagelser, som tilgodeså interkulturel pædagogik og modersmålsundervisning. Forfatterne beskriver her, hvordan navngivne embedsmænd og fageksperter har påvirket arbejdet med faghæftet *Dansk som andetsprog*, og konkluderer bl.a., ”at Undervisningsministeriets embedsværk ikke kan lide tankerne om at fremme tosprogethed som en personlig og samfundsmæssig værdi” (s. 122).

Endelig har tredje del, ”Hvem lyver man for, når man lyver?” til hensigt at dokumentere, at staten ”lyver om sine bevidste valg om at fastholde folkeskolen monosproglig og monokulturel. Løgnen har form af fortielser, udeladelser og fordrejninger” (s. 17). Dette underbygges med eksempler på, hvordan forhold omkring minoritetsbørns modersmål og dansk som andetsprog præsenteres og diskuteres i den internationale kontekst i forbindelse med FN’s børnekonvention fra 1989. Forfatterne fokuserer i denne forbindelse på globaliseringens ”samtidige bevægelser hen imod flersprogethed og multikulturalitet og hen imod etsprogethed og monokulturalitet” (s. 253) og frygter, at det sidste vil føre til kulturel isolation. Afslutningsvis opstiller forfatterne et detaljeret og gennemarbejdet forslag til, hvordan aktører som politikere og embedsmænd, kommu-

nale instanser, skoleledelser, lærerne, forældrene og uddannelsesstederne sammen kan arbejde hen imod større lighed for tosprogede i uddannelsessystemet.

Bogen bringer foruden forfatterens refleksioner over periodens love, bekendtgørelser og rapporter i hvert af de 10 kapitler en case og nogle spørgsmål til diskussion. Cases er udvalgt relevante, og spørgsmålene, der vidner om forfatterens undervisningspraksis, er klare og kan hentes som slides på internettet. Af tilhørende elementer bringes en meget grundig litteraturliste og et kapitelopdelt emneregister med sidehenvisninger til centrale begreber; et egentligt stikordsregister findes ikke, men kunne efter denne anmelders opfattelse have været en god hjælp for den læser, som gerne vil krydslæse tematisk.

Sproget er letlæst, og sprogtonen klart grænsemarkerende. Forfatterne har stillet sig som opgave både at dokumentere og at argumentere, men de har tydeligvis ikke ønsket at efterleve Tacitus' målsætning i hans "Annales" og fortælle "sine ira et studio" (uden vrede og forudindtaget). Bogen både er og vil være et partsindlæg til forsvar for den tosprogede minoritetsgruppe. Forfatterens engagement i den gode sag er ikke til at tage fejl af. Det åbne spørgsmål for denne anmelder er, om vreden og harmen har opfyldt forfatterne i en sådan grad, at læseren bringes i tvivl om dokumentationens repræsentativitet, eller om bogens målgruppe tager argumenta-

tionen til sig, så den kommende tids skoleudvikling forhåbentlig ændres i en mere lighedsorienteret retning. Forfatterens erklærede mål med bogen er ambitiøst, og selvom budskabet måske ikke går rent ind hos alle læsere, må bogen hilses velkommen som et væsentligt bidrag til en nødvendig debat om det danske samfunds sammenhængskraft i fremtiden.

Kristine Hays Lynning:
Kampen om Dannelsesbjerget
– en analyse af debatter om naturvidenskabernes rolle i det danske gymnasium i forbindelse med skolereformerne i 1903 og 1958.
Ph.d.-afhandling, Århus: Steno Institutet, Aarhus Universitet.
2007. 349 s. 150 kr. ekskl. moms og forsendelse.

*Af Børge Riis Larsen,
lektor, Slagelse Gymnasium*

I 1900-tallet havde vi tre væsentlige skolereformer for gymnasiet. Udover de to, der behandles i afhandlingen, var der tillige én, der trådte i kraft for de elever, der påbegyndte deres gymnasiale uddannelse i august 1988. Nogle få andre må nærmest betragtes som mindre justeringer.

I 1903 fik vi loven om de højere almen-skoler. Forløbet i gymnasiet blev tre år mod tidligere det dobbelte i den lærde skole. Der blev nu tre linjer: den matematisk-naturvidenskabelige, den klassisk-sproglige og den nysproglige. De tre år skulle bygge på fire år i mel-

lemskolen. Faget oldtidskundskab så dagens lys for de elever, der ikke skulle læse græsk, men som man stadig ville give et indblik i den græske kultur. Faget kemi kom ind igen som en del af naturlære. Der var faktisk blevet indført lidt uorganisk kemi i 1871, men kemien forsvandt igen ved en justering nogle år senere. En væsentlig ting ved undervisningen i naturlære blev obligatoriske elevøvelser. Det havde ikke været ualmindeligt med demonstrationsforsøg før reformen, og mange skoler havde da også en samling af instrumenter og kemikalier, men elevøvelser krævede skolelaboratorier, og de fandtes ikke. De første så dagens lys på Ingrid Jespersens Skole i 1903 og året efter på Østre Borgerdydskole.

Ikke alle var lige begejstrede for reformen. Ifølge en professor Salomonsen stod det helt galt til med de nye studenter "Kundskabsmasse", og en professor i zoologi og en dekan for det medicinske fakultet mente, at studenterne var ringere end før reformen, både hvad kundskaber og dannelse angik (s. 167f).

Året efter sputnikchokket i 1957 fik vi 1958-loven, som fik betydning for de elever, der kom i gymnasiet fra august 1963.

I 1950'erne forudså man en stor mangel på personer med teknisk og naturvidenskabelig baggrund. Opfattelsen var, at teknologisk fremgang ville føre til vækst og velfærd. I gymnasieskolen var der en mangel på lærere i matematik, fysik og kemi (s. 308). Jeg

kan her ikke lade være med at nævne, at Århus-studenternes håndbog fra 1965 nævner, at muligheden for at opnå tilfredsstillende stillinger for cand.scient.er omkring dette år var gode, men at en prognose fortalte, at i perioden 1970-1980 var behovet for kandidater i fagene i gymnasieskolen 500, og at man forestillede sig, at kandidatproduktionen i samme periode blev næsten fem gange så stor – nemlig 2400 (s. 51f)!

Gymnasiet kom nu til at bygge på en realafdeling. Den matematiske og den sproglige linje blev bevaret, men efter første gymnasieår skulle eleverne vælge gren. En anden væsentlig ting ved reformen var, at der blev indført skriftlige opgaver i fysik. Herudover blev russisk et valgfag, som nogle elever valgte i stedet for det obligatoriske kursus i fransk. Et andet helt nyt fag så også dagens lys: Idéhistorie. Faget havde ikke egne timer, ligesom der ikke var specielt uddannede lærere heri eller eksamen for den sags skyld. Oprindeligt havde man diskuteret et forslag om at slå fagene religion og oldtidskundskab sammen til ét fag. Men udover problemet med at finde lærere, der kunne dække faget, var der en udtalt uvilje mod at afskaffe oldtidskundskab. Resultater blev, at eleverne skulle have udleveret en bog om ideernes historie fra oldtid til nutid. (Den bog, der her nævnes, var *De europæiske ideers historie* af fysikeren Mogens Pihl, teologen Johannes Sløk og historikeren Erik Lund. Men der eksisterer også en udmærket idéhistorie af Svend Erik Stybe (fra 1961)).

Det var så meningen, at bogen kunne anvendes af forskellige faglærere. Og det stof, som ikke blev gennemgået af lærerne, måtte eleverne så læse på egen hånd. Det var faktisk et krav, at eleverne havde læst bogen, før de gik op til studentereksamen. I praksis afhæng det af lærerne, om bogen blev anvendt i undervisningen, og om eleverne blev stillet til regnskab for indholdet til eksamen.

Undervisningen i mange fag blev ændret radikalt. I fysik blev vægten fra de tekniske anvendelser forskudt til fordel for nogle centrale begreber som energi- og impulsbegrebet. I kemi blev den almene kemi nu nævnt først i bekendtgørelsen og dernæst den organiske og den uorganiske stofkemi. Tidligere nævntes den uorganiske og organiske kemi først, og til sidst den fysiske kemi. Tidligere rektor Anders Østergaard har udtrykt det på den måde, at man ville have så mange begreber som muligt ind under så få forudsætninger som muligt.

Ikke mindst i fysik skete der et afgørende skift hen imod ”en mere teoretisk, begrebsorienteret og ikke mindst matematisk behandling af stoffet” (s. 287). Mange husker sikkert Mogens Pihl og Henning Storms lærebogssystem, som jeg må indrømme, at jeg selv underviste efter i HF i 1970’erne!

Og så skal det da tilføjes, at fysik og kemi nu blev to selvstændige fag. Fra århundredets begyndelse havde der været ét fag – naturlære – som havde en fysik- og en kemidel. Men fagets to

dele læstes ofte af to forskellige lærere, og der var bøger i og eksamener i begge disciplinens dele.

De vigtigste spørgsmål, som afhandlingen omhandler, er, hvilke argumenter for de naturvidenskabelige fags plads i skolen der blev fremført i forbindelse med de to reformer. Hvordan søgte forskellige aktører at fremme, hæmme eller forandre naturvidenskaberne som skolefag? Hvilke værdier knyttedes i denne forbindelse til fagene – som skolefag og i bredere sammenhænge? Hvilke aktører deltog i debatterne, og hvad var deres interesser i at gøre det (s. 19)?

Bogens titel *Kampen om Dannelsesbjerget* kræver en uddybende forklaring: Hvad er det, der gør nogen former for viden til videnskab og dermed sikrer den som særligt legitim i forhold til andre former for viden? Ifølge videnskabssociologen Thomas Gieryn kan spørgsmålet ikke besvares ved at beskæftige sig med videnskaben selv. Hans forslag er derfor at vende blikket til de processer, hvor naturvidenskabelig viden anvendes og legitimeres i det offentlige rum – eksempelvis i medier eller i retssalen. Disse processer kaldes boundary-work eller grænse-dragingsarbejde, hvor videnskabens grænser – f.eks. til pseudovidenskab – flyttes og forhandles. Dette sker ved at tegne ”kulturelle kort” over videnskaben og dens begrebslige omgivelser (s. 20). Der kan tegnes mange kulturelle kort, og ifølge Gieryn er det mest relevante spørgsmål, man kan stille, hvilket der er det mest nyttige i en given

situation. På et kort ligger Videnskaben som et bjerg midt i Videnslandet, og især naturvidenskaberne, som nok udgør den øverste del af bjerget, repræsenterer i dette tilfælde den bedste eller ”højeste” form for viden. Men man kunne også tegne en anden type kort, som afbilder Uddannelses- eller Undervisningslandet, hvor det centrale landemærke er ”Dannelsesbjerget”. Her vil det være de humanistiske fag, der breder sig ud over toppen, mens naturvidenskaberne må kæmpe for at tilegne sig en plads noget længere nede af bjergsiden (s. 24f).

Jeg er ikke enig med forfatteren i alt. Når der eksempelvis på side 48 står, at naturvidenskaberne i den lærde skole havde været fuldstændig fraværende frem til begyndelsen af 1800-tallet, er det ikke korrekt. I adskillige tiår i 1700-tallet var naturfilosofi et fag, studenterne blev eksamineret i, når de aflagte examen artium (studenterekamen) på Universitetet. Vi har blandt andet vidnesbyrd om, at de læste fysikprofessoren Kratzensteins *Physica Experimentalis* i de lærde skoler og blev eksamineret heri.

På side 70 kan man læse, at grundlæggeren af tidsskriftet *Vor Ungdom* Herman Trier var den første doktor med speciale i pædagogik. Mig bekendt bestod han filosofikum og anvendte den uofficielle titel cand.phil. herfor. Andre grader fik han aldrig. Og læst med skolelærerbrillerne på må jeg nævne, at Natalie Zahles fornavn generelt er stavet forkert i bogen.

Afhandlingen gennemgår på udmærket vis argumenterne for de naturvidenskabelige fags plads i skolen fremført i forbindelse med de to reformer. Enhver, der er interesseret i de naturvidenskabelige fags stilling i den højere skole, bør læse denne afhandling.

I nærværende bog savner jeg et register, som ville gøre bogen mere anvendelig efter endt

Fra omgangsskole til skolebygninger i Nørre og Sønderøkse – Halvrimmen, Arentsminde – Røgild og Øland – et sognegruppeprojekt under Lokalhistorisk Samvirke. Skolehistorie – de gamle skoler i den tidligere Brovst kommune, 1. del. Halvrimmen: Lokalhistorisk Forening for Halvrimmen og omegn 2006. 83 s. 75 kr.

Fra omgangsskole til skolebygninger i Øster Svenstrup – Skovsgård, Torslev og Attrup – et sognegruppeprojekt under Lokalhistorisk Samvirke. Skolehistorie – de gamle skoler i den tidligere Brovst kommune, 2. del. Halvrimmen: Lokalhistorisk Forening for Halvrimmen og omegn 2007. 75 s. 75 kr.

Fra omgangsskole til skolebygninger i Telling – Tranum – Tranum Klit – Tranum Enge, Klithuse – Koldmosen og Melkær – et sognegruppeprojekt under Lokalhistorisk Samvirke. Skolehistorie – de gamle skoler i den tidligere Brovst kommune, 3. del. Halvrimmen: Lokalhistorisk

Forening for Halvrimmen og omegn 2007. 87 s. 75 kr.

Fra omgangsskole til skolebygninger i Gammel Brovst – Fredensdal og Brovst Stationsby – et sognegruppeprojekt under Lokalhistorisk Samvirke. Skolehistorie – de gamle skoler i den tidligere Brovst kommune, 4. del. Halvrimmen: Lokalhistorisk Forening for Halvrimmen og omegn 2008. 88 s. 75 kr.

*Af Christian Larsen,
arkivar og forsker, Rigsarkivet*

Som det vil fremgå af *Dansk Uddannelseshistorisk Bibliografi 1948-2005* og af årsbibliografierne, publiceres der mange bøger og artikler om det lokale skolevæsen, som fortæller om, hvordan skolevæsenet har udviklet sig på en bestemt lokalegn, hvordan omgivelserne, menneskene eller udefrakommende faktorer har påvirket og formet den enkelte folkeskole, gymnasium eller højskole. Den rige udforskning er måske hver for sig fragmenteret, men samlet udgør de brikker i mosaikken om det danske uddannelsessystems fremkomst og udvikling.

I den tidligere Brovst Kommune besluttede den lokalhistoriske forening i 2003 at kortlægge og beskrive alle sognekoler, kommuneskoler og friskoler, der har eksisteret i Øster Han Herred siden skoleloven af 1814. Vægten er dog lagt på de personlige beretninger om skolegang, idet der var størst interesse for disse. De fire bøger er opbygget således, at der først er en kort be-

skrivelse af den enkelte skoles historie og de lærere, som har virket ved skolen, med uddrag fra skoleplaner, embedsbøger og forhandlingsprotokoller. Vi hører om nyoprettelse af skoler, enten foranlediget af de overordnede skolemyndigheder eller forældre, om klager om lærere og om problemerne med at få børnene til at gå regelmæssigt i skole. Hovedvægten ligger på perioden 1814 til slutningen af 1950'erne, hvor mange af de små landsbyskoler blev nedlagt og erstattet af centralskoler – således i Lerup-Tranum Kommune, hvor Tranum Centralskole i 1960 afløste landsbyskolerne i Telling, Tranum, Tranum Enge, Tranum Klit, Koldmose og Klithuse. Derefter følger en række større og mindre erindringer, strækkende sig over perioden 1904 til cirka 1960, som beretter som skolegang hver anden dag i små landsbyskoler med enestelærer. Selvom erindringerne spænder over en længere årrække, er der dog fællestræk: markante lærertype, den lange vej til skole, skolelokalerne (toilet i gården, brændeovn som varmekilde), klassekammerater og sjove episoder.

Der er tale om fire gode, lokalhistoriske bøger, som bygger på et omfattende lokalhistorisk materiale, og som er rigt illustreret med fotos af skolebygninger, elever og lærere. Der er ingen tvivl om, at bøgerne vil vinde udbredelse i lokalområdet og fremkalde minder hos læserne om deres egen skolegang i ”de gode gamle dage”.

Linda Klitmøller:
**Som en skorsten. Mejeribrugets
uddannelser i Danmark 1837-1972.**
**Sønderskov: Landbohøjskole
Selskab, Museet på Sønderskov.**
2008. 268 s. 224 kr.

*Af Søren K. Lauridsen, område-
direktør, VIA University College*

Det er på den ene side et stykke landbrugshistorie, der beskrives i denne bog, og på den anden side en uddannelseshistorisk redegørelse for, hvordan uddannelsen til mejerist udvikles og implementeres i en over hundredårig periode. Det er på den ene side en beskrivelse af et erhverv, der med basis i hjemmeproduktion udvikles til en egentlig industriel produktion inden for landbruget – og på den anden side en beskrivelse af en uddannelse, der i hele perioden forsøger at finde en balance mellem det, som er og har været en række danske uddannelsers stadige problem: forholdet mellem teori og praksis.

Selve springet fra hjemmeproduktion på herregårdsmejerier og gårdmejerier, som blev betjent overvejende af kvindelige mejersker, til begyndende industriel produktion på selvstændige mejerier, hvor der ansættes mandlige mejerister, fylder bogens første del, som tidsmæssigt foregår fra begyndelsen af 1800-tallet til slutningen af 1880'erne. Det er en periode med utroligt mange praktiske uddannelsesinitiativer inden for området i form af korte kurser med typisk 'sidemandsoplæring' som læringsprin-

cip. Det er praktisk læring ud fra 'håndens arbejde og forstandens brug', men det er ikke en teoretisk og teknisk skoling, der præger disse kurser og uddannelser.

De mange initiativer spænder fra Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs 'lærekursus' for mejersker og mejerister, over de dengang nye højskolemejerier primært for piger (Rødding og Askov højskoler), forskellige private initiativer som udløbere af egentlige gårdmejerier (Harvarthigårdens Mejeri 1866-1903) til den nye Landbohøjskoles kurser for mejerister, som stort set udbydes fra højskolens oprettelse i 1858.

I 1867 oprettes med Lyngby Landboskole den første 'grundtvigske landboskole', senere følger Tune Landboskole efter i 1871, og i 1879 etableres Ladelundgaard Landbrugsskole, som rykker landbrugsdelen ud fra det nærliggende Askov Højskole. Ladelundgaard udvikles i 1880'erne med både en forsøgsstation og et teknisk avanceret mejeri, og skolen danner dermed grundlaget for udbud af det første udvidede kursus for mejerister i 1887.

Bogens anden del handler om dette fem måneders kursus, hvor der udelukkende var tale om teoriundervisning, og hvor man gik ud fra, at den enkelte elev havde erhvervet sig et grundlæggende kendskab til praktisk mejeribrug inden kursets begyndelse. Udover almindelige skolefag som dansk, regning og fysik/kemi indeholdt kurset fag som mælkeribog-

holderi, fløde- og fedtbestemmelser, mejerilære, husdyrlære og maskintegning. Der var altså tale om fag, som både var med udgangspunkt i det landbrugsfaglige og det mere udviklingsrettede teknologiske område, som også hører mejeribrug til. Hvad der ydermere er interessant – og som er et totalt brud med traditionen for de frie grundtvigske skoler – er, at der fra begyndelsen indføres en afgangsprøve i fem fag med bedømmelse fra eksterne censorer!

Netop den foreteelse vidner om, at man på det, der få år senere bliver til Ladelundgaard Mælkeriskole, fra begyndelsen er klar over, at det her drejer sig om en 'erhvervsfaglig uddannelse', hvor det er nødvendigt, at resultat og kvalitet kan måles. En sådan uddannelse var der også i høj grad brug for. I 1880 fandtes der over 700 andelsmejerier plus et stort antal private fællesmejerier, hvilket svarer til, at mejerierne rent statistisk indtil 1. verdenskrig udgjorde over 25 procent af Danmarks industrivirksomheder. Så de 53 elever, der bestod afgangsprøven allerede i uddannelsens første år, blev bestemt ikke uddannet til arbejdsløshed.

Den veritable succes, der var tale om blev fulgt op med udvidede kurser i mejeribrug bl.a. på Dalum Mælkeriskole, der blev etableret på ruinerne af Christen Kolds gamle højskole i Hjallesø, og senere på Ribe Høj- og Mælkeriskole på herregården Lustrupholm uden for Ribe. Læseplaner og fagsammensætning er stort set de

samme som på Ladelundgaard. Allerede i 1899 opnår de tre skoler en form for statsstøtte til kurserne, der dog også får en højere grad af praksisforankring indbygget i slutningen af 1800-tallet. Derimod lykkes Dansk Mejeristforenings forsøg på at igangsætte en egentlig lærlingeuddannelse ikke. Trods det klare erhvervsrettede sigte er tiden tilsyneladende ikke moden til en sådan uddannelse.

De første år i 1900-tallet, som beskrives i bogens tredje afsnit, er præget af udvikling af uddannelsen på de tre mejeriskoler, der i løbet af perioden bliver til to skoler, da Ribe-skolen lukker lige efter 1. verdenskrig. Til gengæld udbygges uddannelsen i 1910 tidsmæssigt fra fem til otte måneder på de to tilbageværende mejeriskoler. Perioden er præget af en række kampe mellem de forskellige faglige organisationer på området, hvor specielt 'undermejeristernes' faglige organisation, stiftet i 1907, laver et stort arbejde for at få en lærlingeuddannelse i gang. Det lykkes omsider med en firårig lærlingeuddannelse i 1912, men uddannelsen bliver – heller ikke i kombination med de to mejeriskoler – noget tilløbsstykke. Det samme gælder også et fortsættelseskursus på et år og to måneder på Landbohøjskolen – heller ikke her er søgningen voldsom.

I fjerde og sidste del af bogen beskrives udviklingen af den firårige lærlingeuddannelse frem mod efg-forsøgsordningen i begyndelsen af 1970'erne, men også den fortsatte industrialisering og specialisering af mejeribrug

get og udviklingen fra ca. 1700 mejerier i 1930'erne til 619 i begyndelsen af 1970'erne. Det oprindelige otte måneders kursus for mejerister fortsætter og bliver udviklet med nye fag og fagområder op gennem 1900-tallet, indtil Mejeribrugets Uddannelsesudvalg i 1972 beslutter at lukke på skolen på Ladelundgaard og alene centre uddannelsen på det, der nu blev til Dalum Mejeriskole.

Linda Klitmøllers meget velskrevne bog om mejeribrugets uddannelseshistorie over en 100-årig periode går tæt på det righoldige kildemateriale med ofte fyldige citater fra avisartikler, mødereferater og erindringsbøger samt ikke mindst et fint disponeret billedmateriale. Bogen rummer endvidere en række grundige fagbeskrivelser og beskrivelser af udviklingen af undervisningsformer og arbejdsmønstre. Endelig bør bogens omfattende portrætter af de indflydelsesrige mænd (og enkelte kvinder) i mejeribrugets historie nævnes. Bogen er endvidere forsynet med et omfattende bilagsmateriale og en fyldig literaturliste.

**Hans Lindemann m.fl. (red.):
Hvilket forår. 800 år – et Danmarksbillede set gennem Metropolitan-skolen. Fra Danmarks fineste skole til et gymnasium i brændpunktet på nutidens Nørrebro. København: Metropolitan-skolen. 2009. 165 s. 150 kr.**

*Af Harry Haue, professor,
Syddansk Universitet*

Denne på mange måder usædvanlige jubilæumsbog er en spændende skolehistorie. Anledningen til udgivelsen er dobbelt; for det første fylder skolen 800 år, og for det andet at den skal nedlægges som selvstændig institution, for i 2010 sammen med Østre Borgerdyd Gymnasium at blive til Gefion Gymnasiet. Bogen, der har et forord af undervisningsminister Bertel Haarder, er opdelt i tre dele, hvor del 1 har fået den prætentiose overskriften "Byens fineste skole", del 2 hedder lidt nostalgisk "Sådan var det" og del 3 resignerende "Sådan er det bare". I virkeligheden bliver bogen derfor en forfaldshistorie, som slutter med fallende elevtal, der kombineret med indførelse af selveje har ført til en dårlig økonomi og derfor beslutningen om at lukke skolen.

I bogens første del bringes der interview med to tidligere elever, som med erindringer fra skoletiden markerer henholdsvis "Farvel til traditionen" og et "Goddag til en ny verden". Dernæst bringes der en række biografier over elever i to klasser fra henholdsvis 1959 og 2009, som på en indlevende måde

illustrerer både tradition og ny verden. Eleverne fra 1959 var Fox Maules disciple. 1959-klassen var gamlesproglig og havde Fox Maules til græsk. ”Hans manerer var lidt specielle”, husker Lene Andersen, født 1940, ”men hans undervisning var fremragende. Han var hjemme i den græske og romerske litteratur som ikke ret mange andre, og han gjorde den levende og nærværende for os. Han var yderst høflig, men meget kontant. For nogle var han skrækindjagende, men han var ingen lektor Blomme. Han sagde De til eleverne. Det var egentlig meget demokratisk, for vi sagde jo De til læreren også.” Den klasse, der er biograferet i 2009, gik på en studieretning, der hed ”Det globale samfund”. Her gik Amin Ainouz. Mens Lene målrettet havde valgt Metropolitan-skolen, havde Amin ønsket tre andre gymnasier, men blev alligevel mod sin vilje placeret her. ”Men det var mere positivt, end jeg regnede med. Jeg fik hurtigt venner. Jeg kunne godt lide de andre i klassen. Og det var ikke usemstet. Det er fint. Jeg er venner med dem alle sammen. Og lærerne er ok. Anders – vores matematiklærer – ham elsker jeg. Alle i klassen kan godt lide ham.”

Skolens ældre historie skitseres på ti sider: kirkeskole i middelalderen, fattigskole efter reformationen, derefter eliteskole og nu en indvandrerskole. De ældre skoleformer er for længst beskrevet, bl.a. i *Metropolitanskolen i 700 år* fra 1916 og *Metropolitanebogen* fra 1939. Udvalgte kendisser, Svend Asmussen, Ole Bang, Johannes Mølleha-

ve, Henning Christophersen, Bettina Heltberg, Lotte Wæver, Rushy Rashid og Camilla Stockmann, har givet interessante erindringsglimt fra deres skolegang. Hans Drachmann, der har fortaget de mange elevinterviews og gengivet dem skitseagtigt og vedkommende, har også interviewet skolens rektor siden 1992, Hans Lindemann, der fortæller om kampen mod markedskræfterne, som resulterede i faldende elevtal. På spørgsmålet om, hvorfor en sammenslutning af to ’fattige’ gymnasier skulle blive en succes, svarer rektor: ”Tanken er ikke, at vi skal have et gennemsnit af de to kulturer, men at vi skal starte på en frisk. Vi har defineret et nyt idégrundlag. Vi har visket tavlen ren og begynder forfra. Og så tager vi selvfølgelig det bedste med, som vi har de to steder.”

Forfaldshistorien slutter således med et håb, men hvis vi skal lære af forfaldshistorien, kan vi ikke nøjes med glimt fra skolens nyere historie, men må håbe at denne proces, der synes uafvendelig, bliver genstand for en forskning, der kan nå dybere og forklare, hvordan velfungerede skoler kan miste fodfæstet. Metropolitan-skolen blev paradoksalt nok i de senere år et ’udkantgymnasium’, en skæbne som også truer andre skoler. Derfor er det også vigtigt at forske i forfaldshistorier.

Hvilket forår er på sine biografiske præmisser en væsentlig skolehistorie, hvor stemninger, oplevelser, elevforventninger bliver fastholdt, og det er godt, da denne flygtige del af histori-

en ellers snart ville forsvinde. Til bogens kvaliteter hører også en stærk billedside.

Som jeg nu ser det. Jørgen Jensens erindringer fra hans formandstid i Danmarks Lærerforening 1972-1984, fortalt til Karl-Erik Olsen. København: Forlaget Frydenlund. 2007. 112 s. 199 kr.

Af Keld Grønder-Hansen, fritids-, skole- og kulturchef, Dragør Kommune

Jørgen Jensen var en markant formand for Danmarks Lærerforening (DLF) i 12 år 1972-1984 i en uhyre turbulent periode af foreningens historie, hvor 1975-folkeskoleloven blev implementeret, indoktrineringsdebatten rullede hen over landet, 11-timers reglen fandt vej ind i folkeskolen, lærerne kastede sig ud i historiske strejker mod forringelser i løn- og arbejdsvilkår, og den kaldsbevidste lærer afgik ved døden. I DLF var perioden karakteriseret ved intern uro, hvor et meget aktivt mindretal fra den politiske venstrefløj til stadighed udfordrede flertallets og formandens politiske linje.

Om alt dette kunne det være spændende at få en beretning og ikke mindst når den kommer fra en af periodens absolut mest central aktører. Desværre lever bogen ikke ganske op til forventningen. Jørgen Jensen har valgt en anekdotisk tilgang til sin beretning, hvor centrale problemfelter ganske vist omtales, men hvor brudfladerne, modsætningerne og kon-

flikterne kun diskret antydes. Det har ikke været Jørgen Jensens ærinde at give et problematiserende bidrag til at øge forståelsen af hans formandsperiode store spørgsmål eller at give sin "usminkede" version af centrale begivenheder og med- og modspillere inden for det skolepolitiske område. Den markante organisationsmand med den store pondus og det magtfulde sprog synes at være blevet mild på sine ældre dage. Desværre må man sige, fordi det forringer den uddannelseshistoriske værdi af hans erindringsbog.

I et kortere indledningskapitel skildrer Jørgen Jensen sin vej fra nyuddannet lærer i 1949 til han indtog formandsstolen i DLF i 1972. Han begyndte som cykelvikar i Gentofte Kommune, hvor han senere blev fastansat. Hans første fagpolitiske markering kom få år efter, da han var blevet ansat på Munkegårdsskolen, en ny skole tegnet af Arne Jacobsen. Kommunalbestyrelsen ville skære i honoraret til gårdvagterne, med den begrundelse at skolen endnu ikke havde så mange elever. Det fandt den unge Jørgen Jensen og hans kolleger sig ikke i. Jørgen Jensen stillede sig i spidsen for protesterne, og kollegerne kvitterede med at sende ham ind i lærerkredsens bestyrelse i 1954. Efter en tid som tillidsrepræsentant, kredsformand og medlem af DLF's repræsentantskab blev han valgt ind i DLF's hovedstyrelse i 1964 og blev næstformand under den navnkundige formand Stinus Nielsen i 1969. Årene om arbejdet i hovedstyrelsen fra 1964 tegner et fint tidsbil-

lede af en organisation, der langtfra havde fundet den nutidige form. Sekretariatet var beskedent, landsbylærere og købstadslærere var medlemmer af hver deres fraktion, og de to køn valgte hovedstyrelsesmedlemmer hver for sig. Men forfatteren beskriver 1960'erne som det gyldne tiår for tjenestemændene: efter 1969, hvor Jensen var blevet næstformand, fik folkeskolens lærere samme status som de øvrige tjenestemænd, og lærerne fik deres egen centralorganisation.

Hovedparten af bogen koncentrerer sig om Jørgen Jensens 12 år som formand for DLF. Her skildres i en kronologisk ramme de vigtigste begivenheder i hans formandsperiode, desværre som oftest uden at man kommer ned under den refererende overflade. Allerede året efter sin tiltræden blev han kastet ud i en voldsom politisk kamp mod forringelser i lærernes løn- og ansættelsesforhold, da regeringen, med den socialdemokratiske økonomiminister Per Hækkerup i spidsen, ville sætte lærernes ugentlige arbejdstid op med tre lektioner. Mange medlemmer, som dengang alle var tjenestemænd, reagerede med overenskomststridige arbejdsnedlæggelser; men gennem intense forhandlinger fik Jørgen Jensen ændret forhøjelsen til to ugentlige lektioner, begrænset indgrebet til tre år og nedsat lektionstiden fra 50 til 45 minutter. Dette må nok regnes som Jørgen Jensens største triumf som lærerformand. Da Venstre overtog regeringsmagten, ville den nye undervisningsminister, Tove Nielsen, løbe fra aftalen

og forlænge det forhøjede timetal, så Jørgen Jensen måtte igen ty til Christiansborg. Indenfor med lobbyarbejde og udenfor med en stor demonstration. Aktionen lykkedes, da De Radikale besluttede at stemme imod. Året efter begyndte indoktrineringsdebatten og anklagerne om, at den danske lærerstand var venstreorienteret, hvilket igen – fornemmer man tydeligt mellem linjerne – gav udfordringer til DLF's formand.

DLF – og Jørgen Jensen – var i samme periode også særdeles aktiv i tilblivelsen af en ny skolelov, som blev endeligt vedtaget i 1975, hvor økonomien var begyndt at stramme til. Medlemmerne syntes, at store reformer gik dårligt i spand med nedskæringer, og fremmødet til demonstrationen på Christiansborgs Slotsplads var massivt. Opbakningen blandt lærerne til DLF's officielle politik, som den blev tegnet af Jørgen Jensen, synes ganske stor i disse år, men man fornemmer, at der til stadighed har været et mindretal i lærerforeningen, der har gjort livet besværlig for formanden, ikke mindst i de sidste år af hans formandstid. Det er imidlertid et tema, som Jørgen Jensen kun diskret berører.

Undervejs i værket tegner Jørgen Jensen små portrætter af skiftende embedsmænd, undervisningsministre, og han fremkommer med personlige, men – når man kendte ham – overraskende diskrete vurderinger af såvel personer som institutioner i forbindelse med de ofte hårde forhandlinger, han havde taget del i.

Samlet set tilfører Jørgen Jensens erindringer ikke megen ny viden til det uddannelseshistoriske forskningsfelt, og de er vel først og fremmest interessant for de mennesker, som selv har været aktiv inden for skoleområdet i hans formandsperiode og kender de personer, som han beskriver undervejs.

Knud Bjarne Gjesing:
Rudmebogen. Løst og fast om Rudme-Herringe og Rudme Friskole i anledning af skolens 150 års jubilæum. Rudme: Rudme Friskole. 2008. 160 s. 150 kr.

*Af Harry Haue, professor,
Syddansk Universitet*

Denne bog er ikke kun en skolehistorie, men et forsøg på at se skolen i en bred sognehistorisk kontekst. Forfatteren har boet i sognet i mange år, men er ikke indfødt, og selvom det handler om et sogns historie, er han ikke faghistoriker, men lærer i dansk litteratur ved Syddansk Universitet. Sogn og skole bliver på en måde iagttaget udefra i en etnografisk optik med fokus på egnens personligheder og de grundforhold, der formede deres liv, de institutioner, de betjente sig af, og ikke mindst de fremherskende forestillinger om børns og unges skolegang og opdragelse.

I bogens forord skriver den tidligere radikale politiker Jens Bilgrav-Nielsen, at Rudme Friskole fra 1858 er den fjerde ældste af de fortsat virksomme

friskoler i Danmark. Dens tilblivelse forudsatte, at almuen ikke længere opfattede sig som undersåtter, men som personlig myndige borgere, der kunne handle selvstændigt i forhold til systemets traditionelle formyndere, herunder især præsten og degnen.

Gjesing ser friskolen i Gudme i et historisk-samfundsmæssigt stofsifte, hvor han som en anden licentiat begynder med geologien og oldtidens spor. Hovedvægten lægges dog på 1700- og 1800-tallet, hvor myndighederne stillede nye krav til børns skolegang. Da vækkelserne i midten af 1800-tallet bredte sig også til Midtjylland, kom det til at præge opfattelsen af børneskolens funktion. Christen Kold kom, omend indirekte, til at spille en rolle for oprettelsen af friskolen i Rudme. Udgangspunktet var Kolds møde med lille Maren, der havde så svært ved at forstå sin lærebog, men som kunne forstå meget, når hun fik sagen præsenteret med en mundtlig fortælling. Denne opdagelse blev til et skoleprogram, som ikke kunne realiseres inden for den traditionelle landsbyskole, og derfor blev det nødvendigt at oprette friskoler, hvor det at oplive gik forud for oplysning. Efter Kolds møde med Vilhelm Birkedal byggede han i 1851 en folkehøjskole i Ryslinge og året efter en friskole for børn i Dalby ved Kerteminde. Det er Danmarks første friskole, som snart inspirerede til efterfølgelse; i 1867 var der 52 friskoler i Danmark, heraf de fleste på Fyn.

Rudme Friskoles første mange år er knyttet til Morten Eskesens virk-

somhed, og Kold skal have udtalt, at: ”Med Eskesen er Rudme traadt ind i Verdenshistorien.”, ja senere gav han Eskesen det skudsmål: ”De er den bedste Børnelærer, jeg har kendt, mig selv ikke undtaget.” Undervisningen begyndte 29. september, Mikkelssdag, i havestuen på en af egnens gårde, hvor tolv elever var indskrevet. Elevtallet voksede, og i 1860 fik friskolen sin egen bygning, og i 1868 var den større end sognets offentlige skole. Rudme Friskole var ikke kun en skole, men et samlingssted for både unge og voksne. Da skyttesagen kom til sognet, blev der i forbindelse med opførelsen af en ny skolebygning bygget et øvelseshus, hvor den mandlige ungdom kunne undervises i ”Legems- og Vaabenøvelser.” I nærheden af Rudme ligger Ryslinge, hvor der efterhånden opstod et grundtvigsk kraftcenter omkring valgmenigheden i Nazarethkirken, friskolen og højskolen, og aktiviteterne her har været med til at styrke det grundtvigske liv i nabosognene.

Den grundtvigske bevægelse var længe forbundet med den landøkonomiske vækst, som andelsbevægelsen var en del af, og hvor mejeribrug på Midtfyn var knyttet til forestillingen om den røde danske ko, RDM. Da andelsbevægelsen fra 1960'erne eroderede og førte til lukning af mejeriet og brugsen i Rudme, skete der samtidig en rationalisering af de traditionelle husmands- og gårdmandsbrug, der blev til landbrugsindustrier. Landet blev affolket, og de små handlende måtte opgive deres forretninger. Landsbyskolerne blev samlet i central-

skoler, hvilket også måtte præge friskolen. Denne voldsomme transformation af landbokulturen kunne ikke undgå at præge de grundtvigske uddannelsesinstitutioner. Højskolerne måtte enten ændre sig grundlæggende eller lukke, og friskolen måtte orientere sig mod nye socialgrupper, der var fremmede over for den grundtvigske bevægelses forestillingsverden. Rudme Friskole skiftede efter nogle krisear i 1984 lederpar, og de opfattede sig ikke som ’husbond’ og ’madmoder’ på traditionel friskolefacon, f.eks. boede de som de første ikke på skolen. Men friskolen overlevede og havde i 2006 64 elever. Gjelsing diskuterer, om den så stadig kan kaldes en grundtvigsk friskole. Det mener han, at den kan. For det første er lærerne stadig knyttet til det grundtvigske miljø. For det andet er forældrekredsen mere engageret i børnenes skolegang end almindeligt, og for det tredje lægges der i undervisningen vægt på det sansende og erfarende netop for at tage udgangspunkt i det aktuelle møde med det konkrete barn i dets særegne eksistens. Netop disse tre forhold er ifølge forfatteren kendetegnende for de grundtvig-koldske skoler.

Rudmebogen er en jordnær beskrivelse af et sogn og et kærligt og indforstået blik på dens friskole. Kun momentvis bevæger Gjelsing sig ind i skolestuen og får dermed ikke undersøgt om dagligdagen kunne leve op til festtalerne. Det kunne være interessant at vide, hvordan fagkredsen har udviklet sig, hvilke læremidler der blev anvendt, og hvilke pædagogiske og didaktiske

overvejelser lærerne har praktiseret. Endelig må et centralt, men underbelyst spørgsmål være, om en så lille skole kan være et fagligt og lødigt alternativ til de store kommuneskoler. Det er nogle af manglerne ved en ellers meget vellykket sognehistorie, som med sine mange og velvalgte illustrationer og sin lette sprogtone må være identitetsskabende læsning for en befolkning i udkanten af en storkommune, der hedder Faaborg-Midtfyn, adskilt fra det gamle grundtvigske rodnet til Ryslinge.

Frederik Christensen:
Med livet i højskolen.
København: Forlaget Vartov. 2008.
158 s. 200 kr.

*Af Ove Korsgaard,
professor, Danmarks Pædagogiske
Universitetsskole, Aarhus Universitet*

Det kan ikke være mere symbolsk. Han hedder Frederik Christensen, men efternavnet spiller ingen rolle i denne sammenhæng. Frederik blev opkaldt efter morfaderen, der hed Frederik Nicolaj Severin Thomsen. Erstatte man Thomsen med Grundtvig, har man forklaringen. Med det navn og den familiebaggrund var sporet lagt for Frederik Christensen til et liv i højskolens tjeneste. Hans liv begyndte – som for så mange andre højskolefolks vedkommende – på landet. Forældrene havde en typisk dansk bondegård ikke langt fra Jelling ved Vejle, hvor Frederik voksede op mellem heste, grise og køer. Efter syv års skolegang i Balle Fri-

skole blev han konfirmeret i 1948 og arbejdede videre ved landbruget som karl. ”Der var kun en fra min klasse, som var begyndt i gymnasiet. De fleste havde nok kunnet klare det, men den mulighed lå slet ikke i bevidstheden”. I stedet for gymnasiet i Vejle gik Frederik til gymnastik i forsamlingshuset og kom i bestyrelsen for foreningen, inden han var fyldt 18 år. I vinteren 1950-1951 var han fem måneder på Vejstrup Ungdomsskole, hvis forstander Vagn Christensen var hans farbroder, og i vinteren 1953-1954 tog han på Engelsholm Højskole, som kun lå få kilometer fra den fædrene gård.

Indtil opholdet på Engelsholm Højskole er Frederik Christensens skildring af sit eget livsforløb arketypisk. I hans egen generation fulgte titusindvis af unge samme mønster: De voksede op på en gård, gik syv år i skole, blev konfirmeret, gik til gymnastik, deltog i ungdomsarbejdet, kom fem måneder på ungdomsskole og senere fem måneder på højskole og/eller landbrugsskole. Efter højskoleopholdet vendte de fleste omkring 1950 stadig tilbage til landbruget, om end flere var begyndt at anvende højskoleopholdet som springbræt. De fleste, der sprang, tog en mellemlang uddannelse, blev lærere, sygeplejersker og politibetjente. Frederik hørte til dem, der sprang. Efter opholdet på Engelsholm Højskole blev han uddannet lærer på Den frie Lærerskole i Ollerup; i praktikperioden fungerede han som højskolelærer på Antvorskov Højskole ved Slagelse, hvor Birthe Dam var gymnastiklærer. Hende blev han sene-

re gift med. Efter endt uddannelse tog de sammen til England, hvor de arbejdede på henholdsvis Avoncroft College og Fircroft College, hvis virke var inspireret af den danske folkehøjskole. Da de kom tilbage til Danmark, blev de ansat som højskolelærere på Vallekilde Højskole, hvor de var i fem år. I 1964 blev de hentet til Viborg Gymnastikhøjskole, hvor Birthe underviste i gymnastik og Frederik i de 'rigtige' højskolefag. Efter tre år i Viborg blev de på ny headhuntet, nu som forstanderpar på Vrå Højskole.

Indtil Vrå var livet på de tre højskoler, Antvorskov, Vallekilde og Viborg Gymnastikhøjskole, præget af den skabelon, der efter 1864 blev skabt af den grundtvigske højskoletradition. Gennem hundrede år fungerede de fleste højskoler på nogenlunde samme måde: fem måneders vinterskole og tre måneders sommerskole med morgensang, fadervor, foredrag, danskundervisning, landbrugsundervisning, gymnastik, folkedans, håndgerning m.v. Elvernes sociale og kulturelle baggrund var stort set identisk med Frederiks egen.

Men i løbet af årene fra 1967 til 1984, hvor Frederik Christensen var forstander på Vrå, skete der et brud med den klassiske grundtvigske højskoletradition. Med et forenklet udtryk gjorde ungdomsoprøret højskolen til en anden skole end tidligere. Elevernes sociale og kulturelle baggrund ændrede sig markant. De kom også med helt andre fremtidsudsigter end at vende tilbage til gården og sognet. Fadervor

ved morgensamlingen blev afskaffet, nye fag blev indført, især fik kunst og kunsthåndværk en langt mere fremtrædende plads i skemaet. Der var en tradition at bygge på, idet der i forbindelse med skolens efterårsmøder siden 1942 havde været kunststillinger. De korte sommerkurser blev endvidere en vigtig del af skolens profil. Blandt disse kurser blev kunstkurserne med Broby-Johansen legendariske. Hver sommer gennem 31 år underviste han i 'Europæisk kunst', 'Verdenskunst', 'Moderne kunst', 'Nordisk kunst', 'Kirkekunst' m.v. Det er ikke for meget sagt, at Vrå Højskole i en periode blev centrum i en slags kunstnerkollektiv, der tåler sammenligning med tidligere kollektiver i Skagen og Kerteminde.

Som forstander på Vrå blev Frederik Christensen valgt ind i bestyrelsen for Foreningen for Folkehøjskoler i 1972, hvis formand han var fra 1979 til 1984. I 1984 blev han leder af Nordens Folkelige Akademi i Kungälv i Sverige. Efter 25 års bestræbelser var akademiet blevet oprettet i 1968 som en fællesnordisk institution, der skulle udgøre et mødested for de nordiske højskoler og oplysningsforbund. I mange danskeres bevidsthed var Nordens Folkelige Akademi "en slags folkeoplysningens Jerusalem". Med Frederik Christensen som leder blev der stillet endog meget store forventninger til udviklingen af akademiet. Men i stedet for udvikling blev der i virkeligheden tale om afvikling – en afvikling der dog først endeligt blev effektueret efter, at Frederik Christensen havde forladt stedet.

Efter fire år i Kungälv blev Frederik Christensen forstander på Kerteminde Husflidshøjskole og det dermed forbundne håndarbejdsseminarium. Kunst, kunsthåndværk og håndarbejde var omdrejningspunktet i såvel håndarbejdsseminariets som højskolens undervisningsplaner. Husflid var et begreb, der indgik i den klassiske grundtvigske højskoletradition, men som mildt sagt blev oplevet som lettere antikveret af unge i 1990'erne. Frederik Christensen fik da også bestyrelsens accept af at kalde husflidshøjskolen for "Skolen for Hverdagskunst" – dog kun som undertitel!

Mens de historisk-poetiske fag havde udgjort kernen i den klassiske grundtvigske højskole, blev omdrejningspunktet i stigende grad de musikæstetiske fag. De dermed forbundne legitimitetsproblemer havde Frederik Christensen blik for. Mens mange højskoleforstandere valgte den nemme løsning, at udskifte de historisk-poetiske fag med musikæstetiske fag – og fortsætte med at tale om højskole som om intet var hændt, gav Frederik Christensen ikke kun de æstetiske fag mere plads i højskolen, han søgte også at begrunde deres plads og betydning idémæssigt.

Da Frederik Christensen stoppede som forstander i 1997, havde han sammenlagt været højskoleforstander i 30 år og højskolelærer i yderligere ni år. Det er ikke kun navnet Frederik, der er symbolladet. Det samme er hans liv i højskolen. Mange højskolefolk kunne før ham se tilbage på et

lignende livsforløb, men ingen efter ham. Han er den sidste. Det skal ikke forstås, som om højskolen med ham lukkede og slukkede. Der findes stadig mange højskoler med fortrinlige højskolelærere og højskoleforstandere, men ingen vil kunne se tilbage på en karriere inden for højskolen, som den Frederik og Birthe har haft. Det skyldes ikke personlige forhold, men sociologiske. Desværre er det perspektiv næsten fraværende i bogen. Frederik Christensen gør intet forsøg på at se sit eget livsforløb i højskolen i et historisk-sociologisk perspektiv. Folkeoplysning betragtes i et etisk-eksistentielt perspektiv. Går det højskolen og folkeoplysningen ilde, er det i Frederiks optik, fordi politikerne ikke længere har personlige erfaringer med højskolen. Ole Vig Jensen var den sidste repræsentant for en lang perlerække af politikerne, der fik deres livssyn formet af den danske folkehøjskole. Men denne politikertype er en døende race. Politikerne tænker nu kun i resultater, der kan måles og vejes. De fleste er, som han siger, blevet "tremekalvepolitikere".

Hvor langt rækker den type forklaring? Ikke langt, efter min vurdering. Men forklaringsmodellen har den store styrke, at den fastholder et etisk-politisk perspektiv. Der må være nogen, der har ansvaret for, at det er gået, som det er gået, dvs. ned ad bakke. Tre af de seks institutioner, der henvises til på bogens forside, er nedlagt: Antvorskov Højskole er nedlagt, Nordens Folkelige Akademi er nedlagt, skolerne i Kerteminde er nedlagt. Endvidere

er Den frie Ungdomsuddannelse, hvis bestyrelse Frederik Christensen var formand for, ligeledes nedlagt. Især nedlæggelsen af husflidshøjskolen og håndarbejdsseminariet i Kerteminde smertede: "Otte år efter at vi havde sagt farvel til en blomstrende skole med 250 elever og studerende, lå den nu øde hen. Alt det som var bygget op gennem generationer, var nu pludselig væk. Det var som at blive hjemløs".

Frederik Christensen har et skarpt blik for det, der truer livsverdenen, men ikke et tilsvarende blik for de samfundsmæssige faktorer, som ligger bag. Det bliver ved letkøbte påstande om karrierepolitikere, der mangler sans for den (livs)verden, som er højskolens. I bogen tenderer politikerne mod at få status som syndebukke.

Sidste afsnit i bogen er en fremtidsvision om Kerteminde 2012. Og fremtiden ser overraskende nok overordentlig lys ud. "Som alle ved, har højskolen igen erobret sin gamle position som folkeoplysningens kronjuvel. Ja, mere end det. Den føles nu helt uundværlig i dansk samfundsliv og folkestyre". Den væsentligste årsag til højskolens "strålende renæssance" er sikkert, at Jyllands-Posten og Politiken har købt tre højskoler. Købet blev ikke begrundet i et besiddelsesbehov, men "et besindelsesbehov". Men ikke nok

med det: I 2012 har Folketingets formand fået indrettet et "højskolekontor" på Christiansborg: "kontoret for det samtalende folk". Hvor sympatisk end visionen er, virker den dog mere som et patetisk postulat end en meningsfuld appel.

Som helhed er det en oplysende og sober bog, Frederik Christensen har skrevet om sit liv i højskolen. Den er skrevet med megen lune, der dvæles ikke ved vanskeligheder og nederlag, om end der ind imellem markeres en skarp kant. "Det elskværdigste i nærheden" er ikke kun titlen på et af Frederik Christensens mange, livskloge foredrag, det er også et prægnant udtryk for den livsverden, som Frederik og Birthe har sans for og føler sig hjemme i.

Bogen er som sådan en slags gravskrift, idet ingen vil kunne skrive en lignende bog i fremtiden. Men graven får som bekendt ikke det sidste ord hos Grundtvig, det gør opstandelsen, hvilket blandt andet fremgår af salmen *Tag det sorte kors fra graven, plant en lilje hvor den stod*. Frederik Christensen har mere end fornavn tilfælles med Grundtvig, han har også samme stærke tro på opstandelse. Og *Med livet i højskolen* har han plantet en smuk lilje for den danske folkehøjskole.

Hans Christian Hansen m.fl.:
Matematikundervisningen
i Danmark i 1900-tallet. Odense:
Syddansk Universitetsforlag, 2009.
2 bind (945 s.). 498 kr.

Af Ebbe Ottar Jensen,
tidligere lektor, Slagelse Gymnasium
og hf-kursus

”Vores matematiklærer, Anders, ham elsker jeg” – citat fra *Politiken* 23. august 2009 i anledning af Metropolitanskolens 800 år og nedlæggelse. Ja, der er sket meget, siden Scherfig beskrev matematikundervisningen omkring 1920.

Ovenstående store værk fortæller og dokumenterer på næsten 1000 sider matematikundervisningen i de 100 år, der kan siges at være en naturlig ramme at holde sig indenfor, i forhold til udviklinger og deraf følgende reformer. Som forfatterne skriver, er det ikke en teoribaseret forskning, men snarere veldokumenteret historiefortælling, ”der kan give anledning til refleksion”. Her kunne jeg have ønsket mig lidt mere fra forfatternes side. Der kommer noget specielt i de såkaldte ”sidelys”, hvor det dog er andre uden for matematikernes kredse, der reflekterer. Det har ikke været et mål at nå frem til større og enige vurderinger i forfatterkredsen. Bøgerne kommer igennem alle institutionsformer og niveauer, og de ti forfattere har så hver skrevet om deres eget naturlige område. Jeg vil i det følgende omtale nogle af de større områder.

Først om folkeskoleområdet. Her var matematik og regning to forskellige fag, og vi følger dem gennem perioden, så vi ved udgangen, i 1993, kun har én betegnelse, matematik. Som i resten af værket får vi god information ved kopier af lærebogssider og opgaver. Der er grøftegraver-opgaver og andre ”bagvendte” tilsyneladende praktiske opgaver, men i virkeligheden fuldstændigt urealistiske. Der eksisterede forbud mod at anvende ligninger i visse opgavetyper, hvor det i dag ville være det eneste naturlige. Der var en løbende debat om forholdet mellem forståelse og færdigheder, og det har givet svingninger i hele 1900-tallet. Da det virkelig begyndte at knibe med regnefærdigheden, så kom lommeregnerne og kompenserede på en fin måde. Den nye matematik, reformmatematikken eller kort mængdelæren omkring 1970, brager ind i folkeskolen lige fra første klasse og giver overskrifter som ”Matematik gi’r sociale tabere”, og der tilbydes kurser i forældrematematik. Denne væsentlige problematik belyses; her kunne de måske være gået lidt dybere ind på de vildveje, der har givet så mange frustrationer. Efterhånden sivede den nye formelle form væk, har der været stillet opgaver i mængdelære i 9.-10.-klasse prøverne? Den problematiske kursus-opdeling i de ældste klasser viser at løse sig ved lokale beslutninger om ikke-delte kurser, bl.a. som følge af forældreindflydelsen.

Et andet stort område er gymnasiet. Over tiden belyses fagets stilling på den sproglige linje, og det er ikke op-

muntrende læsning. Tidligt bliver det uden skriftlig eksamen og afleveringsopgaver, og derved slippes jordforbindelsen let. I en periode, 1954-1963, er der slet ikke matematik her. Efter 1963 kommer faget ind i en teoretisk form, hvortil der kun foreligger nogle særdeles vanskelige lærebøger, der først blev afløst af Oktettens brugbare bøger i 1968. Disse skulle være en nødløsning, som dog fortsatte i mange år. Begyndelsen til en god udvikling kommer først i 1988 med faget naturfag. På matematisk linje sker der fra 1963 en mindre revolution. Den nye matematik, mængder, algebra, omegne og hele epsilon/delta-formen, og det der skulle blive Kristensen og Rindungsperioden. Ambitionerne er for store, dog kan niveauet fastholdes ved mindre ændringer en del år, men gradvist ændres form og indhold. Det beskrives en af de få gange, hvor forfatteren går udover sit eget område. af Københavns Universitets Tage Gutmann Madsen: ”Omkring 1980 begyndte desuden et skifte til en løs og snakken-de stil, og der er ikke tegn til reaktion”. De nye muligheder med bedre og bedre lommeregner og pc'er får ikke så megen omtale, men det kan nok også ses bedre i sammenhæng med den nyeste udvikling efter årtusindskiftet.

Sidste store afsnit er en megen grundig og detaljeret fremstilling af forholdene ved universiteter og højere læreanstalter af ovennævnte Tage Gutmann Madsen. Vi ser eksempler på forelæsningsnoter, arbejdsedler og også karakteristik på en sober måde af andre forelæsere og deres noter, så fremstil-

lingen får tilført noget liv. Der beskrives, hvordan udviklingen fra gymnasiet selvfølgelig må få konsekvenser på de videregående niveauer, og også på den måde at de nye universiteter i Odense, Roskilde og Aalborg tilbyder en helt anden begyndelse på matematiske studier

Sidelys-betragtninger fra andre kan være skarpe som Scherfigs, men der er også fundet positiv omtale bl.a. fra Peter Langdal, Peter Bastian og Svend Åge Madsen, og her er noget refereret fra Matematiklærerforeningens skrift *Udsagn*. Herfra kunne der efter min mening også være suppleret med kontorchef Jacob Langes meget positive betragtninger om matematik og om de gode studenter, der er kommet med matematikundervisning på højt niveau. Disse er værdsat på mange studier, også andre end de rent matematiske.

Afsluttende kan det siges, at det er en megen omfattende beskrivelse af matematikundervisningen. Alligevel tror jeg, at der er huller af mere speciel art og dybde, der kan udfyldes. Værket kan være en glimrende baggrundsorientering for alle, der påtænker at skrive lærebøger i faget, det viser, hvor svært det er at ramme niveauet i læreprocessen, opfylde bekendtgørelsen og have et vist ambitionsniveau. Selvfølgelig er det interessant for alle med interesser i faget, og det kan også bruges med udbytte, hvis man holder sig inden for de enkelte områder.

Ole Bøttzauw m.fl.:
50 – Århus Statsgymnasium.
Århus: Århus Statsgymnasium.
2008. 124 s. 100 kr. + forsendelse.

Af Børge Riis Larsen,
lektor, Slagelse Gymnasium

En skoles historie kan skrives på flere måder. Man kan eksempelvis lade en historiker eller historisk interesseret person fortælle skolens historie kronologisk eventuelt inddelt i afsnit efter markante skoleledere eller bekendtgørelser. En anden metode, som benyttes her, er at lade en række personer skrive et lille afsnit om deres oplevelser på institutionen.

I 2008 kunne Århus Statsgymnasium fejre 50-året for grundlæggelsen, hvilket man markerede ved at udsende dette flot trykte skrift, hvor godt 30 personer hver for sig berører en lille del af gymnasiets virkelighed. I sin indledning skriver skolens rektor, at 50 år ingen alder er, men påpeger tillige, at der i de år, der er gået, er sket helt markante ændringer i samfundet – forandringer i gymnasieordningerne, uddannelsessyn, elevtyper samt økonomiske og styringsmæssige vilkår. En studielektor med dansk som fag nævner blandt meget andet også de tværfaglige projekter, grammatisk basiskursus, undervisningsdifferentiering, introforløb i visse fag, hvor grundlaget fra folkeskolen synes svækket, åben-dør projekter, overgang fra enkeltlektioner på 45 minutter til moduler af længere varighed, skrivestue, lektiecafé, eksamenstræ-

ning, pædagogiske dage for lærerne og temadage. En gymnasielærer med årtiers undervisningserfaring vil nikke genkendende til dette. Man kunne nævne mange andre ting som eksempelvis AFEL – ansvar for egen læring, som, hvis jeg ikke husker galt, kom lige efter åben-dør.

Da skolen blev grundlagt, var der to gymnasier i Århus, og en student fra 1962 er ikke den eneste bidragyder, der erindrer, at han og nogle kammerater havde den ”vrangforestilling”, at da de kom fra arbejder- og håndværkerfamilier, måtte de hellere søge statsgymnasiet, da ”Marselisborg Gymnasium og i måske endnu højere grad Kate-dralskolen var for ”de fine”. Og han erindrer tillige, at med en studenter-eksamen var der fri adgang til stort set alle videregående uddannelser. Han og kammeraterne behøvede altså ikke at overveje, hvorledes arbejdsindsatsen skulle vægtes for at opnå et højt karaktergennemsnit.

Skolen havde tidligt hf-klasser. En bidragyder fra sidste del af 1970'erne husker, at denne uddannelse ”indbød til, at man kunne dingle rundt et par år efter real'en, tjene lidt penge og ryge lidt Peter Belli-tobak”, før man fortsatte sin vej i uddannelsessystemet. Uddannelsen var endvidere kort, uden latin og uden årskarakterer. Så han meldte sig til uddannelsen uden et ord og fandt vist aldrig ud af, hvem man skule takket for dette ”brugbare koncept”. En anden fra samme periode benyttede sin hf-uddannelse som adgangsbillet til en universitets-

uddannelse i historie. Efter en realeksamen havde hun taget en kontoruddannelse og fik fast stilling i en bank, men valgte at opsiges denne. Hun erindrer stadig sin mors reaktion, for her stod hun med alt det, den hårdtarbejdende ufaglærte moder altid havde drømt om: en kontoruddannelse og et sikkert job i banken. Men den unge pige ville altså noget andet. Gymnasiet og universitetet, var hun åbenbart tidligt blevet indprentet, var ikke ”noget for sådan nogen som os”.

Faget latin har åbenbart været et problem for flere. To piger i det sproglige gymnasium ”kunne virkelig ikke lide latin”. Og det gik næppe bedre i naturfag, hvor de fik karakteren 00. De ”eneste regnestykker, der rent faktisk blev lavet, var dem, der skulle regne ud, præcis hvor meget fravær vi kunne have, før henholdsvis den mundtlige og så den skriftlige advarsel”.

Problemet med tosprogede elever tages op af en indvandrelev, som siden blev lektor i naturvidenskab i Århus. Han er inde på et problem, som mange lærere med indvandrelever må have oplevet: Ved forældrekonsultationer kom han sammen med sin far, ”som ikke kunne forstå meget dansk”. Jeg har da selv overvejet, om det, der blev sagt om disse elever ved konsultationerne, nu også blev korrekt oversat til forældrene, eller der var nogen elev, som pyntede lidt på udtalelserne. En tidligere rektor havde en meget speciel oplevelse. En ung somalier fra 9. klasse kom til optagelsesprøve på skolen. Selvom han måske havde ev-

nerne til at begynde på en gymnasial uddannelse, var hans danskkundskaber helt utilstrækkelige til at følge undervisningen. Da eleven efter prøven skulle have resultatet af rektor, mødte han ”op eskorteret af en høj, flot afrikaner af masaitypen, der var hans onkel”. Denne onkel blev vred over det negative resultat ”og virkede så truende, at jeg priste bredden af mit skrivebord”. Men de gik dog, uden at rektoren led fysisk overlast.

En ting, der har gjort stort indtryk på ikke mindst eleverne gennem skolens historie, er Asger Jorns billedtæppe fra 1960 *Den lange rejse*, som tidens tand var hård imod. Så hård, at der for nylig er blevet foretaget en ny vævning.

Ved betragtning af lærerbillederne slår det én, at i 1958 var samtlige mandlige lærer iført jakke og slips (bortset fra rektoren, der havde en fin sløjfe på). Anmelderen bemærker fraværet af et foto af lærerkollegiet fra for et par tiår siden, hvor de mandlige lærere på mange skoler var langhårede og -skæggede og iført farvestrålende trøjer.

Bogen giver et godt signalement af gymnasieskolen generelt og statsgymnasiet i Århus specielt gennem 50 år.

Korrekturlæsningen har været fint og det illustrative materiale er stort og flot. En ting, jeg savner i dette skrift, er en fortegnelse over de lærere, der har undervist gennem årene, samt et register, som ville gøre skriftet mere anvendeligt efter endt læsning.

**Julie Fryd Johansen,
Jesper Eckhardt Larsen og
Vagn Skovgaard-Petersen (red.):
Skoler i palmernes skygge.
København: Dansk Skolemuseum.
2008. 221 s. 250 kr.**

*Af Ning de Coninck-Smith, professor,
Danmarks Pædagogiske
Universitetsskole, Aarhus Universitet*

I 1917 solgte den danske stat de vestindiske øer til USA. På dette tidspunkt havde de været i dansk besiddelse i næsten 250 år, først Skt. Thomas fra 1672, dernæst Skt. Jan fra 1684 og sidst hovedøen Skt. Croix fra 1733. Salget skyldtes, at øerne ikke længe repræsenterede den indtægtskilde, de engang havde været, men også at dansk og danskhed aldrig rigtig havde fået fodfæste. Det officielle sprog var engelsk, mens den brede befolkning talte kreolsk. Dansk var reduceret til første fremmedsprog, og i det hele taget var der langt fra Dansk Vestindien til moderlandet – konkret og i overført betydning – som Keld Grinder-Hansen konkluderer i sit indlæg om den esbjergensiske realskolebestyrer Oluf Rübner-Pedersen, der i årene 1907-1917 blev øernes sidste skoledirektør. Mange forgængere ud i det koloniale skoleliv fra 1700-tallets herrnhuttere til 1800-tallets opbyggere af lands- og byskoler havde til dels måttet acceptere øernes særegenhed af multikulturalitet og sammensatte population bestående af frigivne og frikøbte slaver, gamle hvide familier, som havde været på øerne i generatio-

ner, og embedsmænd på midlertidigt ophold. Rübner-Pedersen derimod så anderledes på det. Han ville fordanske øernes befolkning og opbygge et skolevæsen, der kunne måle sig med det bedste hjemme i Danmark. Realskole, professionelt og højtuddannet lærerkorps, rigelige undervisningsmaterialer og en regelmæssig skolegang for alle børn. Danskundervisningen skulle styrkes, eleverne stifte bekendtskab med H.C. Andersens eventyr og Jeppe på Bjerget, og til realeksamen skulle der samtales på dansk. Meget gik godt, men lige præcis det sidste gik skidt, og Rübner-Pedersen forlod øerne i 1917 som en frustreret mand.

Måske burde han have taget ved lære af sine forgængere, for de havnede som regel i noget, der mindede om den samme situation. Som Hans West, der mellem 1788 og cirka ti år frem var rektor for Det Vestindiske Skoleinstitut, en skole for den hvide befolkningens børn, hvilket i udgangspunkt var tænkt som børn af primært danskere, men som endte med at være en blandet skare, kreolere, englændere, hollændere – og danskere. En anden var en af Rübner-Pedersens umiddelbare forgængere, øernes første skoledirektør O.F. Bache, der i 1880'erne fik skabt et fælles kommunalt skolesystem for alle tre øer men med engelsk som undervisningssprog. Bache mente nemlig, at det var vigtigere børnene kom i skole – end om de havde kendskab til dansk sprog og kultur. Eller som forfatteren til bidraget om Bache, Jørgen O. Bjerregaard citerer ham for:

”Efter Anordningens Bestemmelser skulle der undervises i dansk. Jeg gjorde det mindst mulige ud deraf, det andet (engelsk) var nyttigere. Jeg lavede en slags Læsebog og antog en Løjtnant af Garnisonen til at give et par Timer om Ugen i hver af Skolerne, men jeg betragtede det nærmest som en Markering af, hvor de hørte til som Undersaatter”.

Man forstår godt, at citatet stammer fra Baches utrykte erindringer – som nu befinder sig i det nedpakkede arkiv efter Dansk Skolemuseum. For det må have været et kontroversielt synspunkt i 1880’ernes Danmark, hvor arbejdet på at vinde indadtil, hvad udadtil var tabt var på sit højeste. Ej heller de mere velhavende familier som sendte deres sønner og døtre til Danmark for at gå i skole – på Sorø Akademi, Herlufsholm Kostskole, Christianis Institut eller de mange lærde og fine pigeskoler i hovedstaden – var specielt opsatte på at det skulle være i Danmark. Det var den ”letteste” løsning, skriver Åse Højlund Nielsen, de kendte forholdene her fra egen skoletid, havde måske slægtninge, hvor børnene kunne bo – og transportforbindelserne var regelmæssige. Fædre, som giftede sig lokalt, havde helt specielle årsager til at vælge Danmark. Børn af blandede ægteskaber havde nemlig ikke adgang til den vestindiske borgerskole for børn af hvide forældre; alternativet var privatundervisning for pigerne i København eller et ophold hos herrnhutterne i Christiansfeld, langt væk fra en snerpet og fordomsfyldt hovedstad; igennem årene stammede omkring

en procent af skolens mandlige kostelever og cirka tre procent af pigerne fra Vestindien. Heller ikke for denne gruppe var danskhed noget særligt, kostskolen i Christiansfeld var mere tysk end dansk.

Set på denne baggrund er spørgsmålet om, hvorfor det ikke lykkedes at skabe danske skoler eller tilmed fordanske den sammensatte befolkningen, som rammer antologien *Skoler i palmernes skygge* ind, måske ikke det mest interessante at stille til et skolehistoriske materiale, der rummer så mange andre vigtige fortællinger. Når redaktørerne (må man formode, det fremgår nemlig ikke hvem, som har skrevet efterordet, hvorimod bogens veloplagte introduktion, der diskuterer forholdet mellem mission og økonomi i en bredere kolonial sammenhæng, er skrevet af Ole Feldbæk) i deres efterord ender med at spørge om, der var tale om en fejlslagen politik, når det ikke lykkedes at omdanne det vestindiske skolevæsen til ”en folkeskole som i moderlandet” eller ”at danne og uddanne et homogent folk efter skandinavisk forbillede” (s. 211), skygger spørgsmålet for kompleksiteten i svarene. For det første ligner den vestindiske skolehistorie langt mere forholdene i Danmark, end forfattere – og redaktion – gør os opmærksom på. Opbygningen af den danske folkeskole var også i høj grad kamp- og konfliktfyldt og resultat af mange sammenstødende kulturelle forventninger; også i Danmark var det først skolevæsenet på landet som blev statsliggjort – helt i stil med generalguvernør Peter von Scholtens

landsbyskoler for børn af de (snart) frigivne slaver fra 1840'erne, hvorimod byskolen langt op i det 19. århundrede bestod af både offentlige og private skoler; forsømmelsesproblematikken er også velkendt i Danmark, så sent som i 1840'erne gik omkring en fjerdedel af de københavnske børn ikke eller højst sporadisk i skole, ligesom kampen med de mange mindre såkaldte smugskoler, med ringe tilsyn med skolegangen, dårlige lærere og materiel, fandtes i såvel hovedstaden som i mange danske provinsbyer. Problemet var faktisk så stort, at foreningen af danske skoleinspektører ved gentagne lejligheder havde emnet på sine årlige møder op igennem 1890'erne. Det er naturligvis klart, at der var store sociale og kulturelle forskelle mellem Danmark og Dansk Vestindien, min pointe er blot, om skolevæsenernes formgivning og udvikling i 17- og 1800-tallet ikke var helt så forskellig, som det fremstilles af de tre redaktører. Man kunne måske med lige så godt ret vende blikket den anden vej og overveje, hvor dansk skolen gjorde danskerne i den samme periode.

For det andet fortæller historierne om det vestindiske skolevæsen, dets administratorer, lærere, elever og forældre os ny skolehistorie. Det er en fortælling, som bryder med den nationalstatslige fortolkningsramme, som har præget og stadig sætter dagsordenen for skolehistorien herhjemme. Her ser man opbygningen af et skolevæsen med markante indlån udefra, hvor det ikke er muligt at tale om

én særlig vestindisk vej. Kendskabet til de udenlandske erfaringer og praksis skete gennem et netværk af skoleadministratorer på de andre nærliggende (engelsksprogede) øriger, missionsnærer, lærere og handelsfolk, som kom forbi og slog sig ned. Man overtog Lancastermetoden, samtidig med at den var moderne i Europa, skotten David Stows "training system", hvor al undervisning tog udgangspunkt i bibelhistorien, var også populær i en efterfølgende periode, og lærerne aflønedes i 1880'erne efter et nyt engelsk inspireret lønsystem. Det indebar, at der hver tredje måned blev afholdt eksamen; alt afhængigt af udfaldet fik læreren et større eller mindre tillæg.

Skolerne i Dansk Vestindien har ikke stået højt på den skolehistoriske dagsorden, og derfor var det et prisværdigt initiativ, det nu lukkede Dansk skolemuseum tog i 2001 med en udstilling. Som baggrund for udstillingen bad man en kreds af yngre forskere om at levere bidrag om forskellige aspekter af udviklingen. Resultatet er antologien *Skoler i palmernes skygge*, som nu foreligger. Ifølge forordet er der tale om "bogen om skolerne i Dansk Vestindien". Det må siges at være en tilsnigelse. Som nævnt ovenfor kan historien læses og fortolkes anderledes, men også væsentlige perspektiver er udeladt. Det gælder først og fremmest samspillet mellem de importerede uddannelseskulturer og de eksisterende lokale traditioner. Vi hører om, hvordan danskerne så på de farvede; dovne og lade, uden tanke for dagen i morgen, som det klima de levede i, hvor

solen stod op og solen gik ned. Men hvordan så de mange farvede og lokalt fødte lærere på de danskfødte administratorer? Nogle lærerne var seminarieuddannede, f.eks. på et seminarium på den caribiske ø Antigua eller en herrnhutisk lærerindeskole. Andre var det ikke, f.eks. ”pupil teachers”, helt ned til 13 års alderen, som havde gået på to- eller treårige kurser. Forsøg på at sende dygtige elever til Danmark for at uddanne dem til lærere blev kun en begrænset succes. Hvad betød dette sammensatte lærerkorps for skolevæsenets forvaltning og udvikling? Men det gælder også spørgsmålet om, hvordan eleverne selv så på deres skolegang. Med reference til engelske studier må man forestille sig, at der foreligger et omfattende brevmateriale mellem forældre og børn, fra de perioder, hvor børnene opholdt sig i Danmark. Måske tager jeg fejl, men en diskussion af muligheden for på denne måde at komme nærmere spørgsmålet om interkulturalitet, køn og race kunne have været spændende. I det hele taget savnes der en indledning, hvor forskningsfeltet – og ikke mindst litteraturen, blev trukket op, samt en dialog med den eksisterende postkoloniale og internationale forskning på feltet. Netop koloniernes uddannelseshistorie har i de seneste år tiltrukket sig stor international bevågenhed, idet man bl.a. her har ment at se laboratorier for udviklingen af skolevæsenet i moderlandene. Noget lignende kunne man måske også hævde om udviklingen i Vestindien, som således ikke var bagud – hvilket synes at ligge mellem linjerne i flere af fremstillin-

gerne – men snarere foran eller ved siden af. Dette blot til overvejelse.

Udover de oven for omtalte bidrag, der alle bidrager til diskussionen om danskheden under den tropiske sol, rummer antologien et par artikler, der ser på skolehistorien fra et biografisk perspektiv. Karen Sivebæk Munk-Nielsen skriver om to sorte børn, som importeredes til den første koloniudstilling i Tivoli i 1905 og den skæbne, som efterfølgende blev dem til del. Rune Clausen beretter om to sorte intellektuelle og deres kvaler med ikke kun at få en uddannelse men også efterfølgende at bruge den. For nok ønskede de danske administratorer, at den sorte befolkning kom i skole, fik uddannelse og kunne ernære deres familier, men magten beholdt de for sig selv. Hykleriet ville (næsten) ingen ende tage, da den sorte lærer Frederik MacFarlane i 1913 blev afskediget af sin danske skoledirektør Rübner-Pedersen for at have gjort en farvet kvinde gravid uden at ville gifte sig med hende. Hvor mange hvide mænd var i tidernes løb sluppet af sted med det samme?

Bidragtsydernes faglige baggrund præsenteres ikke; men det fremgår af artiklerne, at flere er dybere inde i deres emne end andre. Af samme grund kan nogle af teksterne forekomme en smule indforståede, hvilket man dog har søgt at råde bod på med løbende og meget oplysende faktabokse. En bedre redigering af de enkelte bidrag kunne have styrket sammenhængen og forhindret, at der hersker tvivl om,

hvornår Vestindisk-Guineisk Kompagni solgte øerne til den danske stat, om det var i 1754 eller 1755, og om hvorvidt der var skole- eller undervisningspligt på øerne. Jeg formoder, det var det sidste, i og med skolelovgivningen havde sit ophav i Danmark. Fraværet af en solid introduktion til feltet og dets litteratur føles så meget desto større, som noterne ind imellem er ufuldstændige, og ingen af bidragene forsynet med selvstændige kilde- og litteraturlister. Til gengæld er billedsiden i top, omend det heller ikke altid står klart, hvorfra de stammer.

Som det vil fremgå og på trods af mine kritiske bemærkninger, kan man få meget ny viden om vestindisk skolehistorie og blive inspireret til at tænke og arbejde videre ved at læse bidragene i antologien *Skoler i palmernes skygge*. Af samme grund er det ærgerligt, at det ikke altid fremgår, hvad forfatterne bygger deres iagttagelser på.

Henrik Wilhjem:

De nye grønlandere. Grønlands seminarier i det 19. århundrede. København: Det Grønlandske Selskab. 2008. 664 s. 250 kr. + porto og ekspedition.

Af Keld Grønder-Hansen, fritids-, skole- og kulturchef, Dragør Kommune

Med *De nye grønlandere* har Henrik Wilhjem endnu engang givet et vægtigt bidrag til den grønlandske koloni, missions- og skolehistorie og samtidig afsluttet sin trilogi om de grønlandske

seminarier og de grønlandske kateketers liv og virke. Først kom bindet *De store opdragere* (1997), hvori han skildrede historien om de to grønlandske kateketseminarier i Godthåb (Nuuk) og Jacobshavn (Ilulissat), der blev oprettet i 1845 som de første videregående uddannelsesinstitutioner i Grønland. Kateketerne blev her uddannet til hjælpere for præster og missionærer, så de på kvalificeret vis kunne forestå undervisning og kirkelige handlinger på steder uden præst eller missionær. Dernæst fulgte bindet *Af tilbøielighed er jeg grønlandsk – om Samuel Kleinschmidts liv og værk* (2001). Samuel Kleinschmidt (1814-1886) var tysk herrnhutermisionær og sprogforsker, som fik afgørende betydning for bevaringen af det grønlandske sprog, da han udgav en grønlandsk-tysk ordbog, en grammatik og formulerede en grønlandsk retskrivning. Fra 1859 fungerede han som lærer ved kateketseminariet i Nuuk, hvor han øvede stor indflydelse på de kommende grønlandske kateketer.

Med dette tredje og sidste bind i rækken er fokus nu flyttet fra de europæiske opdragere, der kom til Grønland for at kolonisere og kristne befolkningen, til de grønlandske kateketers liv, virksomhed og udvikling og ikke mindst deres betydning for udviklingen af de grønlandske samfund. Bogen skildrer det dilemma, de grønlandske kateketer kom til at stå i. Fra myndighedernes og seminarieforstandernes side blev der lagt vægt på, at en kateket ved siden af sin boglige og kristelige uddannelse skulle fast-

holde sin forankring i det traditionelle fangsterhverv, hvor de ægte grønlandere fandtes. Det viste sig imidlertid hurtigt, at de kateketer, som var dygtige fangere, generelt brugte for lidt tid på undervisningen, mens de kateketer, der var dårlige fangere, gennemgående var meget bedre til at passe deres primære opgaver: skole og kirke. Til gengæld havde de svært ved at forsørge deres familie med den ringe kateketløn. I løbet af sidste halvdel af 1800-tallet opnåede kateketerne dog mere rimelige aflønningsforhold, så de kunne leve af deres virke og ikke var tvunget til at ernære sig som fanger ved siden af. Denne udvikling skyldes også den voksende erkendelse af, at karakteren af arbejdet som kateket ikke var foreneligt med virksomheden som fanger. Det grønlandske samfund havde i høj grad brug for de nye grønlandere, der kunne udføre mange af de opgaver, som danskere og hernnhutiske missionærer tidligere havde udført, specielt efter at hernnhuterne i sommeren 1900 afsluttede deres 167-årige missionsvirksomhed i Grønland. Alle missionærene forlod i løbet af få måneder de seks missionsstationer: Noorliit (Neuherrnhut), Uummanaq og Akunnaat (Lichtenfels) i Midtgrønland og Alluitsoq (Lichtenau), Illorpaat og Narsarmijit (Friedrichsthal) i Sudgrønland og efterlod et tomrum, som de grønlandske kateketer måtte fylde ud.

Henrik Wilhjelms kommer i værket grundigt rundt om alle aspekter af de grønlandske kateketers liv og virksomhed. Det er et imponerende re-

searcharbejde, der ligger bag bogen, og han har været igennem et uhyre omfattende kildemateriale på dansk og ikke mindst grønlandsk, som han behersker efter mange år i Grønland. Indledningsvis giver han en kort introduktion til de grønlandske kateketers uddannelse på seminarierne. Det har han allerede andetsteds gjort mere udførligt rede for. Herefter gennemgås detaljeret en række temaer, der skildrer forskellige aspekter af kateketers virksomhed og følger de enkelte kateketer i forskellige dele af Grønland til forskellige tider. Man får indblik i kateketers ofte ydmyge hverdag, boligforhold, økonomi og ægteskabelige status. Man får et levende indtryk af kateketers vanskelige position i krydsfeltet mellem lokalbefolkning og missionær, mellem forandring og tradition og mellem kristne dogmer og folketro. Man følger dem på arbejdet i skole og kirke, ser hvorledes de overtager brødremenighederne i Midt- og Sydgrønland og gennemfører kristningen af de sidste hedninge blandt eskimoerne i Østgrønland og Thule-området og får et levende indtryk af deres betydning for at udbrede basale skolefærdigheder blandt den grønlandske befolkning.

Ligeledes beskrives kateketers betydning for den politiske udvikling i Grønland, for opkomsten af grønlandsk digtning og forfattervirksomhed. Han beretter om kateketer på dannelsesrejse og videreuddannelse i Danmark og om debatten for og imod indførelsen af dansk sprog og kultur i samfundet. Forfatteren gør

fint rede for, hvordan samtidige europæiske åndsstrømninger fra det 18. og 19. århundrede straks får indflydelse i Grønland. Det gælder pietismen i det 18. århundrede gennem herrnhutternes missionsvirksomhed og dens modstykke: oplysningstidens rationalisme. Det gælder i det 19. århundrede Indre Mission, som får indflydelse gennem vækkelsesbevægelsen »Peqatigiinniat«, og grundtvigianismen, ikke mindst gennem seminarieforsøger Nicolai Balles 30-årige virke ved Ilinniarfissuaq op mod år 1900. Afslutningsvis gennemgår Henrik Wilhjelm samtlige 155 unge mænd, der i perioden 1845-1906 var indskrevet som elever på de tre seminarier: Brødremenhedens Hjælpe-seminarium i Nororit (Nyherrnhut) 1850-1857, Ilinniarfissuaq/Godthåb seminarium (i Nuuk) 1845-1906 og Ajoqersuivissuaq/Jacobshavn Seminarium i Ilulissat 1846-1875 og 1900-06 og samler biografierne i et helt lille Biografisk Kateketleksikon. Alt i alt en ganske imponerende indsats af forfatteren.

Henrik Wilhjelm tager ”sine” kateketer alvorligt, når de prædiker kristendom og giver udtryk for deres tro og inderste overbevisning over for deres landsmænd. Efter hans mening er de ikke blot den danske kolonimagts forlængede og undertrykkende arm, men kristne af ærlig overbevisning og teologisk reflekterede. På den anden side har han også fint blik for, at kateketerne har bidraget til at sprede en europæisk moralisme, som har mere med victorianisme og bondesnusfornuft end med kristendom at gøre, og

medvirket til at trække at trække det grønlandske samfund i retninger, som har været ødelæggende for den oprindelige fangerkultur. Historien om de grønlandske kateketer kommer på den måde også til at berøre en række af de ømme punkter i kolonimagten Danmarks fremfærd over for sin befolkningsmæssige lille koloni i Grønland. Her er stadig meget, der mangler at blive belyst.

Henrik Wilhjelmets værk udgør på trods af sin nærmest overvældende mængde af detaljer et vægtigt bidrag til den koloni-, missions- og uddannelseshistoriske udforskning af Grønland. Værket kan varmt anbefales til alle der er interesseret i Grønlands historie, eller til folk, som lider af den vildfarelse, at Danmark som kolonimagt opførte sig med større kløgt og forståelse for lokale forhold end de øvrige europæiske kolonimagter. Endelig må det også fremhæves, at bogen fremstår smukt opsat og med et righoldigt illustrationsmateriale.

Niels Pathuel Kruse Larsen:
**100 års kollegieliv. G.A. Hagemanns
Kollegium 1908-2008. København:
Museum Tusulanum. 2008.**
224 s. 225 kr.

*Af Christian Larsen,
arkivar og forsker, Rigsarkivet*

I september 1908 åbnede et nyt kollegium på Østerbro, grundlagt af industri- og videnskabsmanden G.A. Hagemann, som ønskede at forbed-

re bolig- og studieforholdene for datidens studerende. Kollegiet, der blev betalt af Hagemann selv, rummede fra oprettelsen både mandlige og kvindelige studerende. Kollegiet fejrede sidste år hundredårsjubilæum, og man fik i den anledning udarbejdet den foreliggende bog af den unge historiker Niels P.K. Larsen. Bogen byggede på hans speciale fra Københavns Universitet i 2008: *100 års grunde til at skrive om G. A. Hagemanns kollegium. Om formidlingsprocessen bag et jubilæumstidsskrift*. I et letlæst sprog fortæller Niels P.K. Larsen om kollegiets stifter G.A. Hagemann (s. 13-19), hvorefter vi hører om kollegiets grundlæggelse, bygningens opførelse og valg af valgsprog (s. 20-33). Derefter følger kollegiets historie i elleve kapitler (s. 36-184), nærmest en slavisk år for år-gennemgang af kollegiets historie og alle de festligheder og udflugter, som alumnerne har deltaget i – utvivlsomt morsomt for deltagerne, mindre morsomt at læse om. Udsyn til andre kollegier og til ”kollegium-bevægelsen” er der ikke meget af, så vi ved ikke, om Hagemanns Kollegium var noget enestående for sin tid, eller om det føjede sig ind i rækken af talrige studenterkollegier.

Undervejs er der tre temaer: om Frk. Nielsine Nielsens Legat, det første legat ved kollegiet, om et revolverdrama på kollegiet i 1911 og om malierne på kollegiet. Rundt om i teksten er der en række faktabokse med fortegnelse over kollegiets bestyrelsesformænd, fordelingen af mænd og kvinder på kollegiet igennem tiden, inspektører

og eforer på kollegiet og DTU's geografiske placeringer. Man kunne med fordel have samlet disse fortegnelser og anbragt dem på et samlet sted i bogen, således at læseren nemt kunne finde dem.

Allersidst følger en 23 sider lang fortegnelse over alumner på kollegiet gennem tiden, opstillet kronologisk, hvilket gør det meget svært, hvis læseren vil finde en bestemt person. Til sidst er der billeder af 44 unge personer, uden at det angives hvem de er – medmindre at man læser listen over de nuværende alumner på s. 218-19. Det ville have været en fordel, hvis fotografierne var blevet opstillet i alfabetisk rækkefølge, ligesom fortegnelsen over nuværende alumner er det, det sparer læseren en del tid. Et samlet navnerogister over alle de i bogen optrædende personer ville også have været rart.

Kildematerialet er meget spinkelt: syv fagbøger (heraf to biografer om Hagemann), fire leksika – og så kollegiets arkiv, som forfatteren angiver at være meget sparsomt, især for den nyere periode. Man kan undre sig meget over, at arkivalier i offentlige arkiver ikke er inddraget, f.eks. kollegiets arkiv på Rigsarkivet (30 pakker), hvor der bl.a. er bestyrelsesprotokol 1907-1921, kopier af afsendte breve 1903-1936, korrespondance 1935-1937, årsregnskaber og regnskabsmateriale 1910-1965 og almunnebog 1908-1960. På Erhvervsarkivet i Århus findes årsskrifter og diverse materiale 1909-1933. På litteraturlisten savner de tidligere jubilæumsskrifter fra 1933, 1983 og 1989.